

ГЕНЕЗА ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОЇ СУТНОСТІ ДЕФІНІЦІЇ «ФІНАНСИ»

КАНЦІР Ірина Анатоліївна - кандидат економічних наук, Львівський техніко-економічний коледж Національного університету «Львівська політехніка»

УДК 336.7

В статті розкрито сутність головних підходів к дефиниции термина «финансы», которое считается основоположным в финансово-экономической и политико-правовой деятельности государства. Проанализировано особенности трактования экономико-правовой категории «финансы» на различных этапах эволюции. Охарактеризовано специфические функции финансов, которые определяют их особенности, характерные признаки и выделяют в обособленную экономико-правовую категорию

Ключові слова: *фінанси, держава, функції фінансів, фінансові ресурси, валовий внутрішній продукт, національний дохід.*

Проблема та її зв'язок з науковими та практичними завданнями

Фінанси – це суспільне багатовекторне явище, пов'язане зі створенням та перерозподілом суспільних благ, розкриття змістовного наповнення яких сприяє уточненню перспектив розвитку фінансових відносин, вдосконаленню розподільчих відносин, окресленню практичних сфер використання фінансів. Дослідження фінансів ґрунтуються на двох основних чинниках: визначенні сутності фінансів як суспільного явища; аналізі сутності категорії «фінанси» як структуризації фінансових відносин шляхом виділення окремих складових, що становить передумову їх детального вивчення та використання.

Аналіз досліджень і публікацій

Питання сутності, структурної побудови, значення фінансів та їх місця у розвитку соціально-економічних відносин упродовж тривалого часу вважається предметом наукових дискусій як серед вітчизняних, так і зарубіжних учених. Зазначена тематика досліджується у працях відомих науковців, зокрема: А.М. Бірмана, О.Д. Василик, О.Д. Вовчак, Є.А. Вознесенського, Л. Д. Дробозиної, В.С. Загорського, С. В. Мочерного, І.Х. Озерова, В.М. Опаріна, М.І. Савлука, В.Н. Суторміної, С.І. Юрія та ін. Проте, у сучасній економічній теорії немає єдиного підходу щодо трактування економічної категорії «фінанси» на макро- та мікроекономічному рівнях, що вимагає постійного дослідження та наукового аналізу етимології даної дефініції.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні багатогранних наукових позицій визначення дефініції категорії «фінанси», як різнопланового явища з позиції розвитку економіко-правових відносин у державі.

Викладення основного матеріалу та результати

Фінанси – це одна з найвагоміших науково-практичних категорій, яка визначає кількісні та якісні характеристики економічних процесів та регулюється фінансово-правовими інститутами, основна функція яких полягає у забезпеченні цілісного кру-

гообігу фінансових відносин з метою прогнозовано-позитивного соціально-економічного розвитку суспільних відносин.

Фінанси – це не лише економіко-правовий, а й історичний феномен, причиною виникнення якого стало державотворення та розвиток фінансово-економічних відносин між державою та суб'єктами господарювання, домогосподарствами та окремими споживачами. Це – інтегрована дефініція, яка об'єднує ознаки економічної, правової, політичної та соціальної сфер суспільства і держави.

Частково погоджуючись із проведеним аналізом історичної ретроспективи фінансів вченими О. Д. Даниловим та Д. М. Серебрянським, які виділяють усього чотири етапи [1, с. 20], на нашу думку, хронологія їх еволюції з позиції державотворення є набагато давнішою і в акумульованій формі видається наступною:

1) XIII-XV сторіччя – 1-й етап – нерозвинута форма фінансів, яка характеризується непродуктивним характером фінансових ресурсів, оскільки їх основна маса витрачається на військові потреби і майже не впливає на розвиток економіки;

2) 2-й етап – характеризується вузькістю фінансової системи, яка, у свою чергу, складається лише з однієї ланки – бюджету, що спричинило кількісне обмеження фінансових відносин;

3) 3-й етап – кінець VIII – початок XIX ст. фінанси – це універсальний та достатньо активний елемент економічного життя, який виступає об'єктом контролю з боку державних структур, що спричинило появу галузей фінансового і бюджетного права;

4) 4-й етап – друга половина XX ст. – розвиток неокласичної теорії фінансів, у якій основна увага акцентується на розширенні предмету фінансів, зокрема, значна увага надається фінансовим ринкам, міжнародній діяльності, фінансам підприємств, страхових організацій, домогосподарств.

Розвиток фінансів, як економіко-правової категорії, зумовлюється такими чинниками: суспільний поділ праці та поява товарного виробництва; розвиток грошового господарства, чітке формування та виконання основних функцій грошей; поява

самостійних, незалежних суб'єктів господарювання, які здійснюють підприємницьку діяльність та створюють для виробництва необхідні грошові фонди; виникнення та зміцнення централізованої держави, яка забезпечує систему законодавчих та правових норм [2, с. 11].

Як економічна категорія, фінанси характеризуються сукупністю відносин, пов'язаних з розподілом та перерозподілом валового внутрішнього продукту та багатогранністю відображення реальних економічних процесів. Сутність фінансів відображає комплекс об'єктивно необхідних суспільству зв'язків, які визначають їх основні риси, особливості й тенденції внутрішньо притаманних економічних відносин [3, с. 130].

Водночас до фінансів можна застосувати визначення їх як сукупності відносин з приводу обміну, розподілу і перерозподілу вартості створеного у суспільстві ВВП, які опосередковуються рухом грошових потоків між їх суб'єктами – юридичними і фізичними особами і державою [4, с. 50]. Серед фінансистів популяризується думка про взаємну присутність елементів обміну та розподілу, зокрема, у відносинах розподілу одночасно проявляються елементи обміну, а у відносинах обміну – ознаки розподілу. Так, податки як елемент фінансів – це одночасно і метод перерозподілу доходів юридичних і фізичних осіб, і плата юридичними і фізичними особами державі за виконання нею визначених Конституцією функцій та надання певних послуг. У будь-яких відносинах обміну можливі елементи перерозподілу доходів, оскільки ціни, як правило, відхиляються від реальної вартості товарів та послуг. Тому, як вважає низка авторів, у чистому вигляді обмін, розподіл і перерозподіл – це тільки наукові абстракції. У практичному житті все набагато складніше, і провести чітке розмежування відносин досить складно, та й навряд чи доцільно. Тому можна погодитись із твердженням Опаріна В. М. та Іванова В. М., що сферу фінансів потрібно включити в загальну систему обмінно-розподільчих відносин [5, с. 10]. Фінансові відносини, відображаючи рух вартості від одного суб'єкта до іншо-

го, характеризують обмінні, розподільчі та перерозподільчі процеси і проявляються у грошових потоках. Саме обмінно-розподільні відносини характеризують внутрішню сутність фінансів і є предметом фінансової науки [7, с.40,43].

Окремі вчені-економісти підходять до визначення фінансів таким чином: фінанси – це економічний інструмент розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту та національного доходу, засіб контролю за утворенням та використанням фондів грошових коштів. Головне призначення фінансів – через утворення грошових доходів та фондів забезпечити не лише потреби держави та підприємств в грошових коштах, але і контроль за використанням фінансових ресурсів [6, с. 22].

Отже, робимо висновок, що особливість відносин, що складають зміст фінансів як економічної категорії, знаходить свій прояв у тому, що такі відносини завжди мають грошову форму вираження, зокрема – це відносини купівлі-продажу, плата фіскального навантаження, відносини між розпорядниками грошових коштів різних рівнів тощо. Тобто, фінанси слугують першоджерелом утворення національного доходу, а за матеріальним змістом – це цільові фонди грошових коштів, які в сукупності складають фінансові ресурси країни, джерелом утворення яких є ВВП.

Фінанси вважаються не лише грошовими коштами у вузькому значенні цього поняття, а й слугують для відтворення економічних відносин між контрагентами, державою в процесі створення, розподілу та використання грошових фондів, що спричинює виникнення фінансових відносин.

Як зазначає В.М.Опарін, основним в еволюції розуміння сутності фінансів, їх призначення і ролі став поступовий перехід від звуженого трактування фінансів як системи формування й використання грошових коштів для забезпечення й реалізації функцій, покладених на публічні союзи (державу й місцеву владу), до їх визначення як сукупності матеріальних (грошових) засобів забезпечення й функціонування держави, підприємницької діяльності і людини [7, с.43].

Двоєке трактування дефініції «фінанси» подається російськими вченими М.В. Карасьовою та Ю. О. Кроніною, згідно з яким, фінанси можна розглядати з економічної та матеріальної точки зору. В економічному аспекті фінанси – це економічні відносини, пов'язані з утворенням, розподілом та використанням централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів найрізноманітніших суб'єктів (держави, муніципальних утворень, підприємств, організацій тощо). У матеріальному аспекті фінанси є грошовими фондом держави, державно-територіальних і муніципальних утворень, підприємств, установ, організацій, які використовуються для забезпечення потреб суспільства та розвитку виробництва. У зміст фінансів включаються лише ті грошові відносини, які мають специфічну фінансову форму руху вартості, пов'язану з розподілом грошових доходів та накопичень, з формуванням та використанням певних фондів грошових ресурсів [8, с. 3]. Фінанси є своєрідним узагальненим інтегрованим виразом вартості.

Фінанси слід розглядати як економічну категорію, що відображає створення, розподіл і використання фондів фінансових ресурсів для задоволення потреб господарської діяльності, надання різноманітних послуг населенню з боку держави, забезпечення виконання державою її функцій. У кінцевому підсумку метою функціонування фінансів є досягнення високого рівня добробуту як держави, так і окремого громадянина [9, с. 7]. Основна функція фінансів полягає у гармонізації фінансових інтересів суспільства, забезпеченні фінансової безпеки та фінансового порядку.

Фінанси – це перш за все розподільча категорія, основний розподільчий інструмент. За їх допомогою відбувається розподіл національного доходу і створення первинних доходів, які підлягають перерозподілу і трансформації у вторинні доходи, які служать для формування кінцевих пропорцій використання національного доходу. За рахунок цього відбувається перерозподіл національного доходу між виробничою і невиробничою сферами національної економіки, галузями матеріального

виробництва, окремими регіонами країни, формами власності і соціальними групами населення. Кінцева мета розподілу і перерозподілу національного доходу і валового внутрішнього продукту, що здійснюється за допомогою фінансів, полягає в розвитку виробничих сил, створенні ринкових структур економіки, зростанні матеріального добробуту населення, зміцненні держави. Як інструмент формування і використання грошових доходів, фінанси об'єктивно відображають хід розподільчого процесу і виконують одночасно контрольну функцію, яка проявляється в контролі за розподілом ВВП і витрачанням коштів за цільовим призначенням.

Фінанси – це своєрідний індикатор відносин на мікро- та макрорівні між домогосподарствами, суб'єктами господарювання та державою.

Фінанси виражають складну ієрархічну структуру, цілісність якої визначає субординацію окремих фінансових відносин і категорій, що її відображають. Обслуговуючи насамперед систему економічних зв'язків як способу господарювання із властивими йому відносинами, формами й методами впливу на процес виробництва, розподілу і споживання, фінанси в ринкових відносинах є основою господарського механізму, що зумовлює економічні процеси як на національному, так і на міжнародному рівнях [10, с. 31].

Узагальнюючи основні дефініції категорії «фінанси», вважаємо за доцільне погодитись з думкою О.Д. Василика, яка окреслює три основні підходи до визначення фінансів, зокрема:

1) фінанси – це система економічних (грошових) відносин, за допомогою яких створюються, розподіляються та перерозподіляються фонди грошових коштів;

2) фінанси – це сукупність об'єктивно зумовлених економічних відносин, що мають розподільний характер, грошову форму вираження, матеріалізуються у грошових доходах і нагромадженнях, які зосереджуються в державних структурах і у суб'єктів господарювання з метою розширеного відтворення, матеріального стимулювання

працівників, задоволення соціальних потреб суспільства;

3) фінанси – це система економічних відносин між державою, юридичними і фізичними особами з приводу формування, розподілу, перерозподілу і використання централізованих та децентралізованих грошових фондів, які повинні регулюватись правовими нормами [8, с. 7].

Висновки

Підсумовуючи розгляд сучасних підходів до змісту категорій «фінанси», можна зробити такі висновки:

- фінанси як економічна категорія відображає економічні відносини, пов'язані з обміном, розподілом і перерозподілом у грошовій формі вартості валового внутрішнього продукту (ВВП), а в окремих випадках і національного багатства;

- функціонування фінансів пов'язано з фінансовими відносинами, інструментом яких виступають гроші;

- характерними ознаками фінансів є розподільчий і перерозподільчий характер відносин, у яких помітні елементи обміну;

- у процесі розподілу і перерозподілу ВВП і національного доходу формуються фінансові ресурси, які забезпечують фінансові потреби юридичних і фізичних осіб та держави;

- розподіл і перерозподіл ВВП має свої специфічні особливості в різних економічних системах (моделях економіки) і спричинює особливий характер фінансових відносин у різних ланках, сферах і рівнях економіки.

Література

1. Данілов О. Д. Фінанси у запитаннях і відповідях: навчальний посібник / О. Д. Данілов, Д. М. Серебрянський / Національний університет державної податкової служби України. – 2-е вид., перероб. та доп. – К., 2008. – 535 с.

2. Оспіщев В. І. Фінанси: Навч. посібник. / О. П. Близнюк, Л. І. Лачкова, В. І. Оспіщев та ін. – К. : Знання, 2006. – 415 с.

3. Артус М. М. Проблеми трактування сутності та функцій категорії «фінанси» /

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито сутність основних підходів до дефініції поняття «фінанси», яке вважається засадничим у фінансово-економічній та політико-правовій діяльності держави. Проаналізовано особливості трактування економіко-правової категорії «фінанси» на різних етапах еволюції. Охарактеризовано специфічні функції фінансів, які визначають їх особливості, характерні ознаки та виокремлюють в окрему економіко-правову категорію.

SUMMARY

This article deals with the essence of the main approaches to the definition of "finance", which is fundamental to the financial and economic activities of the state. The features of the economic interpretation of the category "Finance" at different stages of evolution. Characterize specific functions of finance, which determine their features and characteristics distinguish a separate economic category.

М. М. Артус // Фінанси України. – 2007. – № 4. – С. 127-135.

4. Опарін В. М. Фінансова система: теоретичні засади та практичні аспекти її розбудови в Україні / В. М. Опарін // Фінанси України. – 1998. – №9. – С. 49-59.

5. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : Навч. посібник. / В. М. Опарін. – К. : КНУ, 1999. – 164 с.

6. Ковальчук С. В. Фінанси: Навч. посібник. / С. В. Ковальчук, І. В. Форкун. – Львів : «Новий світ – 2000», 2006. – 568 с.

7. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): Монографія / В. М. Опарін. – К. : КНЕУ, 2005. – 240с.

8. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник / О. Д. Василик. – К. : НІОС, 2000. – 416 с.

9. Карасева М. В. Финансовое право : [крат. учеб. курс] / М. В. Карасева, Ю. О. Кронина. – М. : НОРМА, 2002. – 279 с.

10. Юрій С. І. Міжнародні фінанси в умовах глобалізаційних процесів / С. І. Юрій // Світ фінансів. – 2006. – №3 (8). – С. 23-37.